

Kylmän sodan tutkimuksen uudet tuulet

Aleksanteri-instituutti järjesti yhdeksännen kansainvälisen Aleksanteri-konferenssin Helsingin yliopistossa 29.–31.10.2009. Tällä kertaa konferenssi rakentui Suomen Akatemian rahoittaman Tietoa rautaesiripun läpi -projektin ympärille, jonka päätösseminääri konferenssi samalla oli.

Kansainvälisen *Cold War Interactions Reconsidered* -konferenssin johtajatuksena oli tarjota foorumi uusille kylmän sodan näkökulmille. Erityisinä painopisteinä olivat idän ja lännen välinen vuorovaikutus, erilaiset ei-valtiolliset ja suurvaltapolitiikan ulkopuoliset toimijat sekä Eurooppa kylmän sodan näyttämönä. Vaikka maailma oli kylmän sodan aikana jakaantunut, ideat, aatteet ja asenteet läpäisivät rautaesiripun ja muokkasivat maailmaamme. Nämä kehityskulut ovat puolestaan vaikuttaneet siihen, mitä kommunismin romahtamisen jälkeen on tapahtunut. Konferenssin tavoitteena oli pohtia sekä menneisyyttä että nykyisyyttä ja arvioida uudelleen kylmän sodan aikaisia ilmiöitä ja käsitettä itsessään. Berliinin muurin murtumisen vuosipäivä tarjosi tähän erityisen hyvän ajankohdan.

Konferenssiin osallistui historiantutkijoiden lisäksi lukuisia muiden tieteenalojen edustajia. Tavoitteena oli järjestää aidosti monitieteinen konferenssi, jossa kylmä sota ei näyttäytyisi yksinomaan historiallisena aikakautena vaan ilmiönä, joka on monin tavoin vaikuttanut tapaamme hahmottaa maailmaa. Näille ajatuksille oli selvästi tilausta: konferenssin esitelmäkutsu herätti laajaa kiinnostusta, paperiehtotuksia tuli yli 200 ja niistä hyväksyttiin 171. Mukana oli sekä valmiiksi koottuja paneeleja

että yksittäisiä paperiehtotuksia, joista järjestäjät rakensivat temaattisia kokonaisuuksia.

Ilahduttavaa oli, että tieto konferenssista alkoi levitä omia polkujaan ja aivan viime hetkiin saakka järjestäjät saivat yhteydenottoja kiinnostuneilta. Käytännössä suuri osallistujamäärä merkitsi lähes 50 paneelia. Kolme päivää kestäneessä konferenssissa oli lopulta yli 300 osallistujaa yleisö ja panelistit mukaan luettuina. Esitelmänpitäjien lisäksi suurimpaan osaan paneeleista pyydettiin kommentaattorit, jotka olivat etukäteen perehtyneet esitelmiin. Näin pyrittiin takaamaan kunnon palaute kaikille hyväksytyille paperinpitäjille.

Paneelien aiheina olivat muun muassa media ja kylmä sota, kylmän sodan kulttuuri ja kulttuurisuhteet, älymystön toiminta, oppositioliikkeet, hyvinvointivaltio, viholliskuvat, kylmän sodan vaikutus historiatieteeseen, ihmisoikeusliikkeet, menneisyydenhallinta, kylmän sodan elokuva, oikeustieteelliset näkökulmat kylmään sotaan, tiede, talous ja teknologia sekä kylmän sodan uudelleen määrittely ja käsitteellistäminen. Lisäksi osa paneeleista rakentui metodologian ympärille. Useat paneeleista olivat niin suosittuja, että ylimääräisiä istumapaikkoja jouduttiin järjestämään kesken session. Keskustelu oli vilkasta ja innostunutta ja yleisökysymyksiä tuntui riittävän. Osallistujat kiittelivät konferenssin hyvää ilmapiiriä.

Konferenssiin onnistuttiin houkuttelemaan monipuolinen edustus läntistä Eurooppaa ja laajemmin poliittista länttä tarkastelevia tutkijoita, mutta erityisesti laaja otos entiseen Itä-Eurooppaan keskittyvää mo-

nipuolista tutkimusta. Useissa kylmää sotaa käsittelevissä konferensseissa kahden maailman tuominen samaan pöytään on ollut rajoitettua tai se on puuttunut täysin. Aleksanteri-konferenssin paneeleissa itä ja länsi olivat yhtä aikaa läsnä, ja siten aito vertailu oli mahdollista.

Osallistujien maantieteellinen jakaantuminen oli varsin kattava: suhteellisesti suurin osa ulkomaalaisista panelisteista tuli Yhdysvalloista, Iso-Britanniasta, Pohjoismaista, Saksasta ja Viirosta. Osallistujien alkuperämaat saattavat antaa ainakin jossain määrin osviittaa siitä, missä ja millaista kylmän sodan tutkimusta tänä päivänä tehdään. Venäläisiä osallistujia oli suhteellisen vähän, ainakin jos määrää verrataan aikaisempiin Aleksanteri-konferensseihin. Talouskriisillä oli luultavasti jonkin verran vaikutusta ja rahoitusvaikeudet olivatkin syynä muutamiin peruutuksiin.

Pääpuhujina konferenssissa olivat: Jadwiga Staniszkis (Varsovan yliopisto, Puola); Yale Richmond, (USA); Nadja Arbatova (MEMO, Venäjä) ja Jessica Gienow-Hecht (Kölnin yliopisto, Saksa). Pääpuhujien valinnassa haluttiin korostaa paitsi tieteellistä asiantuntijuutta myös silminnäkyä ulottuvuutta. Avauspäivän puhuja professori Staniszkis on paitsi Puolan viitatuin sosiologi, myös entinen Gdanskian laivatelakan lakkokomitean neuvonantaja. Staniszkisin puheen väitteenä oli, että Neuvostoliiton poliittisen ja sotilaallisen johdon kasvavat ristiriidat kulminoituivat Andropovin kaudella ajatukseen, että ainoastaan radikaalit poliittiset toimenpiteet voisivat estää sodan Keski-Euroopassa. Näitä ratkaisuja olivat Staniszkisin mukaan muun muassa Saksan yhdistäminen ja Varsovan Liiton

purkaminen. Tällaisen politiikan soveltaminen johti Staniszskisin mukaan kuitenkin lopulta tarkoituksettomiin seurauksiin eli kommunismin loppuun.

Perjantain istunto oli omistettu kylmän sodan kulttuurille. Kansainvälisen historian professori Jessica Gienow-Hecht käsitteli puheessaan kulttuuridiplomatiaa, kansalaisyhteiskuntaa ja kylmän sodan rajoitteita. Hänen mukaansa kylmän sodan kulttuuridiplomatia oli poikkeuksellinen kausi; kylmän sodan jälkeen mallia on palattu tarkastelemaan ja ottamaan mallia 1800-luvun kulttuuridiplomatiasta. Toinen puhuja, yhdysvaltalainen Yale Richmond on pitkän uran Itä-Euroopassa tehnyt diplomaatti, joka on kirjallisessa tuotannossaan käsitellyt konferenssin kannalta oleellista kulttuuri- ja tiedeyhteistyötä. Richmondin puhe, jossa hänen omat kokemuksensa olivat voimakkaasti esillä, käsitteli Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välillä tapahtunutta tiede- ja kulttuuriyhteistyötä. Staniszskisin tapaan Richmond halusi esittää oman teoriansa kommunismin loppumiseen vaikuttavasta tekijästä. Hänen väitteensä oli, että nimenomaan jatkuva yhteydenpito heikensi kylmän sodan asetelmia ja johti lopulta sen päättymiseen. Konferenssissa muut kuin kutsuvieraspuhujat olivat varovaisempia näin pitkälle viedyissä johtopäätöksissä, vaikka kommunismin kaatumiseen johtaneita tekijöitä sivuttiin myös useissa paneeleissa.

Luantain päätöstilaisuuden kutsuvieraspuhuja oli Nadja Arbatova, jonka esityksen aiheena olivat Venäjän ja lännen suhteet. Hänen lähtökohtanaan oli, että kylmän sodan jälkeinen hetkellinen lähentyminen päättyi suhteellisen nopeasti 1990-luvulla, ja lännen ja Venäjän turvallisuuslähtökohtien erkaantuminen kulminoitui Kaukasuksen kriisiin. Arbatova pohti puheessaan tehty-

jä virheitä ja sitä, miten vastaavia konflikteja voitaisiin jatkossa välttää.

Järjestäjien näkökulmasta konferenssi onnistui erinomaisesti. Varasuunnitelmiin ei tarvinnut turvautua eikä sikainfluenssa ehtinyt sotkea suunnitelmia. Käytäntöjen onnistumista konferenssipaikalla edesauttoivat VIE-maisterikoulun opiskelijat, jotka opastivat konferenssivieraita ja auttoivat myös muissa tehtävissä. Varsinaisen tieteellisen ohjelman lisäksi ohjelmassa oli Kylmän sodan Helsinki -raitiovaunuajelu ja Helsingin kaupungin vastaanotto. Tilaisuuteen sopivalla tavalla varustetussa HKL:n vanhassa raitiovaunussa konferenssiosallistujat saivat kuulla Helsingin historiasta muun muassa kylmän sodan elokuvien tapahtumapaikkana. Viihdyttävänä oppaana toimi irlantilastaustainen, Suomessa pitkään asunut ammattinäyttelijä.

Konferenssin visuaaliseen ilmeeseen oli kiinnitetty erityistä huomiota – Brežnevin ja Honeckerin suutelukuva konferenssijulisteessa ja muu kuvitus saivat aikaan runsaasti positiivista palautetta. Yliopiston päärakenuksen vanhan puolen konferenssitilojen opaskyltit oli varustettu Miša-karhuilla ja kosmonauteilla. Samaa tyyliä edustivat konferenssikansiot ja abstraktikirja.

Konferenssin saama suosio, keskustelut ja palaute osoittavat, että kylmän sodan tutkimuksen näkökulma on muuttunut ja ennen kaikkea laajentunut. Uudenlaiset aihepiirit: kulttuuri, talous, tiede ja teknologia mahdollistavat uudenlaiset kysymykset – ja vastaukset. Kylmää sotaa tarkastellaan yhä useammin aidosti kansainvälisestä näkökulmasta käsin, muihinkin toimijoihin kuin suurvaltoihin keskittyen. Erityisen tärkeää on, että tutkijat ovat ryhtyneet pohtimaan ”blokkien” sisällä vallinneita voimasuhteita ja toimijuutta sekä sitä, että kylmällä sodalla oli maailmanlaajuisia seurauksia: esimerkiksi Kiinan ja Kolmannen maailman jättäminen sivuun kertomuksesta on mahdotonta.

Konferenssin osallistujat tuntuivat löytävän tilaisuudesta hengenheimolaisia, joiden kanssa voi jatkossakin pitää yhteyttä. Kun tutkimusta tulee lisää ja yksittäiset tutkijat ja tutkimukset osallistuvat laajempiin keskusteluihin, ymmärrys koko kylmän sodan aikakaudesta vähitellen muuttuu. Tähän viittaa sekin, että konferenssin osallistujista suuri osa edusti sukupolvea, jonka akateeminen ura on vasta alkumetreillään eikä innostuksesta ole pulaa.

Riikka Nisonen-Trnka

Bysantin jäljillä

Mitä on Bysantin perintö Suomessa? Kysymys mietityttää Pietarin Kansalliskirjaston ehkä pyhimmässä paikassa, käsikirjoitusosastolla, Codex Sinaiticus Petropolitituksen fragmenttien äärellä kuunnellessa oppaan selostusta sen vaiheista. CS on vanhin ajoitettu kreikankielisen Raamatun eli Septuagintan pergamenttikoodeksi, joita keisari Konstantinus antoi kopioida

300-luvulla yhteensä viisikymmentä. Kopioita laadittiin Siinain pyhän Katariinan luostarissa, joka tuolloin oli oppineiden kristittyjen kansainvälinen mekka.

Varhaiskristityt elivät tilanteessa, jossa pergamenttia oli vähän, mutta hengellisesti janoisia paljon. Turvaututtiin palimpsesteihin: käytössä kulunut kirjoitus pestiin pois, päälle kirjoitettiin uutta eri kielillä. Joistakin